

IRAK'TAKİ Şİİ MİLİSLERİN ÇATI YAPILANMASI HALK SEFERBERLİK GÜÇLERİNİN (HAŞDİ ŞAABİ) GELİŞİMİ, GELECEĞİ VE ULUS DEVLET İNŞASINA ETKİLERİ*

THE DEVELOPMENT, FUTURE AND IMPACT OF THE POPULAR MOBILIZATION FORCES (HASHD AL-SHAABİ) THE UMBERALLA STRUCTURE OF THE SHIITE MILITIAS IN IRAQ, ON NATION STATE BUILDING

Öz

Irak'taki Şii milis güçlerinin düzenli orduya entegrasyon süreci, bu dönüşümün askeri, siyasi ve toplumsal etkileri inşacı teori çerçevesinde ele alınmaktadır. Çalışmanın temel hipotezi, entegrasyonun Irak'ın güvenlik yapısı ve siyasi istikrarında olumlu etkiler yaratmasına rağmen milis gruplarının özerk hareket etme kapasitesi ve bölgesel güçlerin etkisi nedeniyle sürecin zorlaştığı, uzun vadede siyasi çekişmelere yol açtığıdır. 2014'te DEAŞ (Irak ve Şam İslam Devleti) tehdidine karşı Ayetullah Ali es-Sistani'nin fetvasıyla kurulan Haşdi Şabi (Halk Seferberlik Güçleri, HŞ) 2016'da yasal olarak Irak güvenlik güçlerinin bir parçası haline gelse de uygulamada Haşdi Şabi Komisyonu aracılığıyla Savunma Bakanlığına paralel, özerk bir yapı oluşturmuştur. Haşdi Şabi'yi dönüştürme çabaları milis liderlerin siyasi direnişi ve İran'a olan ideolojik bağlılıkları nedeniyle başarısız kalmaktadır. Tam entegrasyona yönelik hukuki zorluklar arasında, Haşdi Şabi'nin anayasal milis yasağını dolaylı olarak delmesi ve yargı sisteminin milis liderleri karşısında hesap verebilirlik sağlayamaması öne çıkmaktadır. Lübnan'daki Hizbullah, Suriye'deki Ulusal Savunma Güçleri ve Yemen'deki Husiler gibi örnekler, tam asimilasyonun istisnai, hibritleşmenin ise tipik desen olduğunu ortaya koymaktadır. Bu örnekler ışığında, Irak'taki milislerin de İran Devrim Muhafızları gibi paralel, kurumsal bir yapıya dönüşme ihtimali güçlüdür. Sonuç olarak, milislerin dağıtılması (fesih) kısa vadede gerçekçi bir senaryo olmamakla birlikte en muhtemel gidişatın, katı devlet kontrolü bulunmayan, ancak yasal meşruiyetle kurumsallaşmış "hibrit bir güvenlik düzeni" ile yaşamak olduğu öngörülmüştür. Bu süreç, ancak sivil denetim, bütçe şeffaflığı ve hesap verebilirlik mekanizmaları ile maliyetleri azaltılabilen bir "koşullu dönüşümü" işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Haşdi Şabi, Düzenli Orduya Entegrasyon, İnşacı Teori, Irak Güvenlik Mimarisi, İran.

Abstract

This analysis explores the integration of Shia militia forces into the regular army in Iraq and the subsequent military, political, and social ramifications of this transition via the lens of constructivist theory. The study's primary hypothesis posits that although integration has beneficially affected Iraq's security framework and political stability, the process has been hindered by the militias' ability to operate independently and the sway of regional powers, resulting in enduring political strife. Founded in 2014 following a fatwa from Ayatollah Ali

Ferhat Erman ERDEM*

* Dr.

E-posta/E-mail:

erman.erdem@yahoo.com

Orcid: 0009-0006-4432-9993

Yunus YOLDAŞ**

**Prof. Dr. Milli Savunma Üniversitesi, Atatürk Stratejik Araştırmalar ve Lisansüstü Eğitim Enstitüsü (ATASAREN), Uluslararası İlişkiler ve Bölgesel Çalışmalar Ana Bilim Dalı

E-posta/E-mail:

yunus.yoldas@msu.edu.tr

Orcid:0000-0003-0069-0147

Başvuru/Submitted: 10.11.2025

Kabul/Accepted : 05.02.2026

* Bu makale, "Şii Milis Güçlerinin Zamanla Düzenli Orduya Dönüşme-Katılma İhtimali: Irak Örneği" başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.

al-Sistani to address the ISIS menace, Hashd al-Shaabi was formally integrated into the Iraqi security forces in 2016; nonetheless, it has effectively created an autonomous entity that operates alongside the Ministry of Defense via the Hashd al-Shaabi Commission. Attempts to reform Hashd al-Shaabi have been thwarted by the political opposition and ideological loyalty of the militia leaders to Iran. Among the legal obstacles to complete integration, Hashd al-Shaabi's indirect contravention of the constitutional prohibition on militias and the judiciary's failure to hold militia commanders accountable are particularly notable. Instances like Hezbollah in Lebanon, the National Defense Forces in Syria, and the Houthis in Yemen illustrate that complete absorption is rare, rather hybridization is the prevailing trend. Given these instances, it is quite probable that the militias in Iraq will evolve into a parallel, institutionalized entity akin to the Iranian Revolutionary Guard Corps. Therefore, although the disbandment of the militias is not a feasible prospect in the near term, the anticipated conclusion is the establishment of a "hybrid security order" that is legally sanctioned and lacks stringent official oversight. Only civilian control, financial transparency, and accountability measures can alleviate the expenses of this process, indicating a "conditional transformation.

Keywords: Popular Mobilization Forces (PMF), Regular Army Integration, Constructivism, Iraqi Security Architecture, Iran.

Giriş

ABD'nin Irak'ı işgal ettiği 2003 yılından günümüze kadar, Irak topraklarında pek çok farklı örgüt, koalisyon güçlerine karşı aktif ya da pasif direniş sergilemiştir. Bu örgütler arasında El Kaide ve Ensar el-Sünnet, Irak hükümetinin ve ABD liderliğindeki koalisyonun varlığını ortadan kaldırma hedefiyle faaliyet göstermiştir. Şii milis güçleri ise daha karmaşık stratejiler izlemiştir; zira bu gruplar bazen Irak hükümeti ve koalisyon güçleriyle iş birliği yaparken, bazen siyasi olarak onlara meydan okumuş, bazen de silahlı direniş yürütmüştür. Milis liderleri ve destekledikleri siyasi gruplar, günümüzde Irak hükümetinde önemli görevlerde yer almaktadır. Bu belirsizlik, koalisyon güçlerini etkili bir karşılık verme konusunda ikilemde bırakmaktadır. Şii milislerle ilgili koalisyon politikası, kinetik askerî harekâtta gönüllü silahsızlanmaya, terhise ve yeniden entegrasyona kadar çeşitlilik göstermiştir. Ancak ABD'nin Şii milislerini hedef alan operasyonları, istenmeyen sonuçlara ve bir güç boşluğuna yol açmıştır. İran ise kendi devlet mantığı ve çıkarları doğrultusunda, mümkün olduğu kadar çok sayıda Şii milis grubunu bünyesine katarak onlara eğitim, finansman ve teçhizat sağlamıştır. Bu gruplar, ABD'nin Irak'taki askeri operasyonlarını zorlaştırmak için stratejik olarak kullanılmıştır. Bu bağlamda, Şii milislerin İran güdümünden çıkıp Irak devletine angaje edilmesi, Irak'ın iç güvenliği ve devlet inşası açısından elzem bir hedeftir. Bu makalenin temel amacı, Irak güvenlik mimarisi açısından Şii milislerin yerini, önemini, örgütsel yapısını ve yeni güvenlik sistemi içindeki geleceğini tespit etmektir. Çalışmanın aktör sınırlaması, Irak'taki Şii milis güçlerine odaklanmaktadır.

1. Kurumsal ve Kavramsal Çerçeve

Irak'taki Şii milis güçlerinin varlığını ve siyasi davranışlarını anlamlandırmak amacıyla kullanılacak analitik çerçevenin kurumsal temelini oluşturan İnşacı Teori, maddi gerçeklikten ziyade fikirler, kimlikler ve söylemlerin siyasi olguları nasıl inşa ettiğini odak alır. Bu teori çerçevesinde, milislerin ideolojik motivasyonlarının kaynağı olan Şiiiliğin tarihsel ve siyasi bir kimlik olarak ortaya çıkışı önem arz etmektedir.

1.1. Kuram: İnşacı Teori ve Rasyonalist Teoriler

İNŞACI TEORİ, sosyal olguların inşasında fikir ve düşüncelerin özgünlüğünü esas alan, mutlak materyalizmi sosyal bilimlerin alanından çıkarmaya çalışan bir sosyal teoridir. İnşacılık, uluslararası ilişkiler disiplininde rasyonalist teorilerin (realizm ve liberalizm) aksine dünyanın insan zihninden bağımsız olduğuna inanmaz. Bunun yerine sosyal yapıların, kimliklerin ve normların etkileşim yoluyla inşa edildiğini savunur (Salimi, 2010:34). İnşacılar, siyasal olayların nedenini değil, nasıl meydana geldiğini sorgular. Bu nedenle açıklayıcı değil, anlama (verstehen) odaklıdır.

Realizm, devletlerin davranışlarını materyal güçle açıklarken; liberalizm ise uluslararası kurumlar ve iş birliğine odaklanır, uluslararası örgütlerin barış inşası ve kolektif güvenlikteki hayati rolünü vurgular (Wilson, 1918:26). İnşacı yaklaşıma göre ise devletlerin davranışlarını şekillendiren temel faktörler, fikirler, ideoloji, normlar, kimlikler, kültür, din ve bölgedir. Bu bağlamda kimlikler özneller arası olarak oluşturulur; devletler ulusal, dini, bölgesel ve ideolojik farklı kimliklere sahiptir (Wendt, 1992:391–425). İnşacı perspektifte, güvenliğin nesnesi olan tehdit algıları da sosyal olarak inşa edilir.

İNŞACI TEORİ, bu çalışmada yalnızca bir arka plan teorisi değil ana analitik mercektir. Şii milislerin meşruiyetinin dini anlatılara, tarihsel travmalara ve kolektif kimlik inşasına dayanması, İnşacı Teori'nin merkezi iddiasıyla (yani "kimliklerin inşası") doğrudan örtüşür. Bu nedenle çalışmada teori, yalnızca bağlama değil, aktör davranışlarının temellendirilmesine hizmet eder.

1.2. İnşacı Perspektiften Şii Kimliği ve Siyaseti

İNŞACI PERSPEKTİF, Irak'taki Şii milislerin ortaya çıkışını ve davranışlarını anlamlandırmak için elverişli bir zemin sunar. Milislerin meşruiyeti, amaçları, dinî ve tarihsel unsurların yanı sıra sosyal ve politik dinamiklerin belirleyici olduğu Şii kimliği etrafında inşa edilmiştir. Şii kimliği, tarihsel travmalar (özellikle Kerbela olayı), marjinalleşme ve dışlanma deneyimleriyle pekiştirilerek bir direnç ve dayanışma sembolü haline gelmiştir. Bu tarihsel ve kültürel anlatılar etrafında oluşan kolektif kimlik, zamanla siyasal davranışları şekillendirmiştir. İnşacı Teoriye göre Kerbela olayı sadece bir tarihsel hadise değil, anlam üreten bir olaydır. Bu olay, Şii toplumunda "zulme karşı direniş" anlatısını inşa etmiş; milisler bu anlatıyı meşruiyet aracı olarak kullanmıştır. Bu durum, İnşacı Teori'nin "olguların inşası" kavramını doğrular.

1.2.1. Kavram: Şiiliğin Siyasal Bir Yapı Olarak Ortaya Çıkışı

ŞİİLİK, Hz. Ali'nin ve onun soyundan gelenlerin İslam toplumunun meşru liderleri olduğuna inanan İslami bir mezheptir. Dünya Müslümanlarının yaklaşık yüzde on beşini oluşturan Şiiler, günümüzde Orta Doğu siyasetinde önemli bir güçtür. Şiiliği diğer mezheplerden ayıran temel unsur, vahiy ve İmamet inancıdır (Onat ve Kutlu, 2013:159). Şiilere göre İmamet, inanç esaslı olup Hz. Muhammed'den sonra Hz. Ali'ye ve Ehl-i Beyt'e kalması gereken ilahi bir hakktır.

ŞİİLİK, Hz. Osman'ın yöneticilerini akrabalarından seçmesi ve bu durumun yol açtığı toplumsal adaletsizlikler, gerilimler sonucu başlayan gruplaşmalarla birlikte ortaya çıkmıştır (Üçök, 1968:9). Bu gruplaşmaların siyasal bir mezhebe dönüşmesine neden olan kritik olayların başında Cemal Vakası gelmektedir. Hz. Osman'ın katillerinin bulunması talebiyle Hz. Ali'ye karşı çıkan Hz. Ayşe, Talha ve Zübeyr'in ordularının Hureybe'de karşılaşması sonucu Şii-Sünni çatışmasının temelleri atılmıştır.

AKABİNDE ŞAM VALİSİ MUAVİYE, Hz. Ali'ye biat etmeyi reddetmiştir (Üçök, 1968:18). Bunun üzerine gerçekleşen Sıffin Savaşı'nda, Muaviye'nin danışmanı Amr bin As, Kur'an'ı hakem kabul etme çağrısında bulunmuştur. Bu teklif, Hz. Ali'nin ordusunda bölünmeye yol açmış, hakemlerin kararıyla Muaviye'nin halife ilan edilmesi, Hariciler adında üçüncü bir siyasal grubun

ortaya çıkmasına ve İslamiyet'in bölünmesine neden olmuştur. Hz. Ali'nin 661 yılında bir Harici tarafından şehit edilmesi bu dönemi sonlandırmıştır.

Son olarak, Muaviye'nin halifeliğini oğlu Yezid'e bırakması üzerine başlayan isyanlar sonucunda, Hz. Ali'nin küçük oğlu Hz. Hüseyin'in Yezid ordusu tarafından Kerbela'da şehit edilmesi (680), İslam dünyasının kesin olarak ikiye ayrılmasına ve Şii mezhebinin doğuşuna yol açmıştır (Güngör, 2007:775). Kerbela, siyasi Şii hareketlerinin başlangıç noktası olarak kabul edilir (Fığlalı, 1984:174). Bu olay, milisler için zulme karşı direniş ve şehitlik ruhunun sembolüdür.

1.3. Tarihsel Arka Plan: Irak'ta Şii İslami Hareketi ve Militanlığı

Irak Şii toplumu, ülkenin bağımsızlığından (özellikle monarşi döneminden) itibaren siyasi süreçlerden dışlanmış olup Monarşi, Sünni bürokrasi ve üst sınıf kentli kitle ile ittifak kurmayı tercih etmiştir. Bu nedenle periferide yaşayan ve tarımla uğraşan Şii çoğunluk Monarşi döneminde yönetime entegre olamamıştır (Cordesman ve Davies, 2008:3). Pan-Arabist hareketlerde idari düzeyde etkili olamayan Şiiler, 1920'lerden itibaren aktif olan Irak Komünist Partisi'nin yönetim kademesinin neredeyse yarısını oluşturmuştur. Partinin sınıfsal eşitlik ilkesi, çevreden şehirlere göç eden Şiiler için siyasi katılım fırsatı yaratmış ancak Irak Komünist Partisi'nin sekülerleşme çabaları ve yükselişi, geleneksel Şii din adamlarını (ulema) rahatsız etmiştir. Ülkenin en büyük Şii otoritesi Muhsin El-Hekim, komünizmin İslami ilkelerle bağdaşmadığına dair fetva yayımlayarak tepki göstermiştir (Marcinkowski, 2004:43). Bu tepki, genç Şii din adamlarını güçlü bir ideolojik örüntüye sahip İslami Çağrı Partisi'ni (Dava Partisi) kurmaya yöneltmiştir. Baas Partisinin 1968 darbesiyle iktidarı ele geçirmesi, İslami Çağrı Partisini rejim için büyük bir tehdit olarak kodlamış ve doğrudan hedef almıştır (Khalil, 2015:79). Baas Partisi (Sünni elitlerin kontrolünde), laik Arap milliyetçisi ideolojisi nedeniyle Şii İslamcılığı tehlike olarak görmüş ve artan baskıları sonucu Şii aktivistler Körfez ile Lübnan'a kaçmak zorunda kalmıştır. Bu durum, Lübnan Hizbullah'ı gibi militan Şii hareketlerin ortaya çıkmasında etkili olmuştur (Jabar, 2013:204). Şii İslami aktivizmin dönüm noktası, 1977 yılında Necef'te gerçekleşen ve göstericilerin polis karakollarını işgal edip orduyla çatışmaya başladığı Marad Al-Ras gösterileri olmuştur. Baas tarafından sert bir şekilde bastırılrsa da bu isyan Şii İslami harekete gelecek yıllar için özgüven kazandırmıştır (Jabar, 2013:212). Marad Al-Ras ayaklanması İslami Çağrı Partisi'nin militanlığa evrilen devrimci bir strateji izlemesinin başlangıcı olarak kabul edilmektedir.

1.4. Irak'taki Şii Milislerin İnşacı Teori Çerçevesinde İncelenmesi

Şii milisler, inşacı bağlamda Şia inancının korunması ve yayılması konusunda önemli bir rol oynamaktadır. Milisler, dini ayinlere ve Kerbela şehitlik kavramına dayalı bir meşruiyet ile İran'dan gelen Velayet-i Fakih doktrini gibi ideolojik temeller üzerinden hareket ederler. Ancak Necef'teki Şii dini otoritelerin fetvalarına da bağlıdırlar. Bu otoritelerin başında Ayetullah Ali Sistani gibi önemli figürler bulunmakta olup anılanın fetvaları, özellikle DEAŞ'e karşı savaş sırasında milislerin seferber olmasında kritik bir rol oynamıştır (Nasr, 2006:106-108). Irak'taki Şii milislerin örgütsel davranışları, stratejileri, inanç, ideoloji ve siyaset açısından çeşitli örnek olaylarla açıklanabilir. Bu bağlamda ilk örneklerden biri Haşdi Şaabi'dir. Haşdi Şaabi, 2014 yılında Ayetullah Ali Sistani'nin fetvası üzerine DEAŞ'e karşı mücadele etmek için kurulmuş olup bu fetva milislerin dini bir yükümlülük içinde hareket etmelerini sağlayarak büyük bir mobilizasyon yaratmıştır. 2014'te, DEAŞ Musul'u ele geçirdiğinde Haşdi Şaabi'nin hareket kabiliyeti, DEAŞ'ın ilerleyişini durdurmak için kritik bir rol oynamıştır. Bu süreçte, Haşdi Şaabi, Şii kutsal yerlerini koruma göreviyle mobilize olmuş ve bu yerlerin korunmasını dini bir yükümlülük olarak görmüştür (Al-Tamimi, 2020).

1.5. Şii Milislerin Irak Hukuk Sistemindeki Yeri–Siyasi Roller

Şii milisler, özellikle Haşdi Şabi, Irak hukuk sistemi içinde karmaşık bir konuma sahiptir. 2016 yılında Irak Parlamentosu, Haşdi Şabi'yi resmen tanıyan ve Irak Silahlı Kuvvetleri'nin bir parçası haline getiren bir yasa çıkarmıştır. Bu yasa, Haşdi Şaabi'nin Irak Devleti'ne bağlı resmi bir askeri yapı olduğunu belirtmiş, bu milislerin devlet tarafından finanse edilmesi ve kontrol edilmesi gerektiğini vurgulamıştır (Smith ve Singer-Emery, 2019:184). Ancak bu yasal entegrasyon, milis gruplarının özerk yapısını ve devlet otoritesinden bağımsız hareket etme kapasitesini korumasına izin vermiştir. Bu durum, çift başlı bir güvenlik yapısı oluşturmuş, milislerin özerk yapısı, hesap verebilirlik ve yargı süreçlerinde ciddi sorunlar yaratmıştır. Birçok milis lideri, Irak Parlamentosu'nda veya hükümette yer almakta ve siyasi karar alma süreçlerinde etkili olmaktadır. Bu durum, milislerin sadece askeri değil, aynı zamanda siyasi güçlerini de artırmaktadır (Smith ve diğerleri, 2019:185). Haşdi Şabi'nin siyasi temsilcisi Fetih Koalisyonu, 2018 parlamento seçimlerinde 48 sandalye kazanarak önemli bir güç merkezi olmuştur. Fetih Koalisyonunun lideri Hadi al-Amiri, aynı zamanda Haşdi Şabi'nin önemli figürlerinden biridir. Al-Amiri, İran'la yakın bağları bulunan bir lider olup Irak siyasetinde önemli bir rol oynamaktadır (Mansour, 2020). Diğer Milis liderleri de parlamentoda veya hükümetin yürütme organlarında yer alarak siyasi karar alma süreçlerine doğrudan müdahil olmaktadır.

2. Milis Güç Tanımı ve Tarihsel Gelişimi, Irak'taki Şii Milis Güçlerin Ortaya Çıkışı

2.1. Milis Güç- Düzenli Ordu ve Askeri Organizasyonun Evrimi

Milis güçleri, genel olarak düzenli orduların dışında kalan, gönüllülük esasına dayalı, silahlı ve örgütlü toplulukları ifade eder. Milisler, merkezi otoritenin zayıfladığı veya devletin meşruiyet krizleri yaşadığı dönemlerde ortaya çıkar. Charles Tilly, “zor ve devlet oluşumu” üzerine yaptığı çalışmalarda, milis güçlerini devlet-dışı şiddet uygulayıcıları kategorisinde ele almıştır. Tilly'ye göre, milisler devletin askeri gücünün bir parçası olmasa da belirli durumlarda devletler tarafından desteklenebilir veya bu duruma tolerans gösterilebilir (Tilly, 1992:102–103). Aynı zamanda güvenlik uzmanı David Kilcullen, milis güçlerini genellikle yerel bağlamlara sıkı sıkıya bağlı, gayri-resmi ve merkezi otoriteye meydan okuyabilecek örgütler olarak tanımlar (Kilcullen, 2006:111–130). Düzenli ordunun evrimi, milis yapılarının zıt kutbunu oluşturur ve disiplin, organizasyon ve süreklilik ile şekillenir.

Askeri organizasyonun evrimi, devletleşme süreciyle doğrudan ilişkilidir. Sümerler ilk organize askerî birlikleri oluşturmuş, Sargon yönetimindeki Akat İmparatorluğu ise düzenli maaş alan ilk profesyonel ordulardan birini kurmuştur (Gregory Jr., 2016: 449). Bu, devletin şiddet tekeli kurmaya yönelik ilk adımlarından biridir. Roma İmparatorluğu'nun lejyonları, 5.000 askerden oluşan karmaşık yapısı, disiplini ve mühendislik/lojistik becerileriyle öne çıkmıştır (Roth, 2012:90-95).

Orta çağda Batı Avrupa'da merkezi ordular zayıflamış, feodal sistem içinde yerel soyluların kontrolündeki dağınık askerî kuvvetler (şövalyeler) ön plana çıkmıştır. Şövalyelerin bağlılıkları çoğunlukla lordlarına yöneldiğinden, merkezi bir otoriteye hizmet etmeleri sınırlı düzeyde kalmıştır (Contamine, 1998:51).

Osmanlı İmparatorluğu, Yeniçeri Ocağı ile düzenli ve profesyonel ordu sistemlerini sürdürmüş; ayrıca Tımarlı Sipahiler gibi süvari birlikleri, Osmanlı'nın feodal yapısını askerî bir organizasyonla birleştirmiştir (Murphy, 1999:90).

On beşinci ve on altıncı yüzyıllarda paralı askerlerin yerini, devlet kontrolünde örgütlenen profesyonel ve sürekli ordular almıştır. Napolyon Bonapart döneminde genel seferberlik, tümen sistemi gibi lojistik ve organizasyonel yenilikler modern ordunun temelini atmıştır. Günümüzde ise teknolojik yenilikler, Ağ Merkezli Savaş, Yapay Zekâ ve Siber Savaş düzenli orduların

yapısını köklü şekilde değiştirmektedir. Bu evrim, yalnızca teknolojik değil, ideolojik ve kurumsal inşalara da bağlıdır. Modern ordunun doğuşu, ulusal kimlik ve devlet meşruiyeti anlatılarının inşasıyla mümkün olmuştur. Milisler ise bu merkezi anlatıya meydan okuyan, alternatif kimlik ve meşruiyet anlatıları sunar.

2.2. Devlet Dışı Silahlı Grupların Devlet Gücüne Entegrasyonu (DDR/SSR)

Devlet dışı silahlı grupların (DDSG) düzenli orduya entegrasyonu, genellikle Silahsızlanma, Demobilizasyon ve Yeniden Entegrasyon (DDR) çerçevesine dayanır. Bu süreç, DDSG'lerin silah bırakması, dağıtılması ve topluma/ekonomik hayata dâhil edilmesini hedefler. DDSG'lerin entegrasyonu, DDSG ve devlet liderlerinin siyasi irade eksikliği, taraflar arasındaki güvensizlik ve ekonomik yetersizlik gibi zorluklarla karşılaşır (Krause ve Milliken, 2010). 1990'lı yıllarda popülerlik kazanan ve uluslararası kuruluşlar tarafından çatışma sonrası barış süreçlerinde benimsenen önemli bir yaklaşım olan Güvenlik Sektörü Reformu (SSR) daha bütüncül bir bakış açısı yaratmıştır. Hugh Miall ve Oliver Ramsbotham gibi yazarlar, SSR'nin yalnızca askerî yapılarla sınırlı olmadığını, aynı zamanda sivil otoritelerin güçlendirilmesi, yargı reformları ve topluluk güvenliği gibi konuları da kapsadığını belirtmişlerdir (Ramsbotham ve diğerleri, 2011). Nicole Ball ise güvenlik sektörü reformlarının gelişmekte olan ülkelerde demokratikleşme ve ekonomik kalkınma süreçleriyle sıkı bir ilişki içinde olduğunu vurgulamış ve "Security and Economy in Fragile States" adlı eserinde bu konuyu ayrıntılı bir şekilde ele almıştır (Ball, 2010:45).

2.3. Irak'ta Şii Milis Güçlerinin Ortaya Çıkışı– İran Etkisi

Irak'ta Şii milis güçlerinin ortaya çıkışı, Baas rejiminin baskısı, 2003 ABD işgalinin yarattığı güç boşluğu ve 2014'teki DEAŞ tehdidi olmak üzere üç temel döneme bölünebilir:

- ABD İşgal Öncesi (1968–2003): Saddam Hüseyin rejimi, Şii toplumu üzerinde baskı kurmuş, özellikle 1991 ayaklanmalarını acımasızca bastırmıştır. Bu dönemde İran destekli gruplar (özellikle Irak İslam Devrim Yüksek Konseyi (ISCI) ve Bedir Tugayları) Şii muhalefetin omurgasını oluşturmuştur.
- ABD İşgal Dönemi (2003–2011): Irak ordusunun feshedilmesiyle oluşan otorite boşluğu, milislerin hızla örgütlenmesine olanak tanımıştır. Mehdi Ordusu (Mukteda es-Sadr liderliğinde) ve İran destekli gruplar, işgale karşı direniş başlattı.
- DEAŞ Dönemi (2014–günümüz): DEAŞ'ın Musul'u ele geçirmesi, Ayetullah Ali es-Sistani'nin cihat fetvasıyla Haşdi Şabi'nin (HŞ) kurulmasına yol açtı. HŞ, mevcut milis gruplarını tek çatı altında topladı ve devletle entegrasyon sürecini başlattı.

Bu dönemler, İnşacı Teori açısından incelendiğinde, milislerin varlığının tarihsel olayların anlamlarıyla inşa edildiği görülür. Örneğin, 2003 işgali, Şii toplumunda "yabancı işgal" anlatısını, DEAŞ ise "dini varlık tehdidi" anlatısını tetiklemiştir. Bu anlatılar, milislerin meşruiyetini inşa etmiştir.

3. Şii Milis Güçlerin Dönüşümü, Haşdi Şabi ve Entegrasyon Sorunları

Irak'taki Şii milis güçlerinin düzenli orduya entegrasyon süreci, ülkenin güvenlik ve siyasal istikrarı açısından kritik öneme sahip karmaşık bir dönüşüm sürecini temsil etmektedir. Lübnan iç savaşı sonrasında çoğu milis birliklerinin orduya katılmasıyla birlikte bazı grupların (örneğin Hizbullah) silahlarını koruyarak devletin kontrolü dışında kalması, kısmi bir bütünleşmenin devlet otoritesini nasıl zayıflatabileceğini göstermiştir (Krebs ve Licklider, 2016:1–6). Bu durum, Irak'taki entegrasyon sürecinin kısmi başarılı olabileceği ve devlet otoritesinin zayıflaması riskini taşıdığı yönünde bir uyarı niteliğindedir.

Irak'taki gelişmelerin odak noktası, DEAŞ'a karşı Ayetullah Ali es-Sistani'nin fetvasıyla 2014 yılında kurulan Halk Savaş Güçleri (Haşdi Şabi)'dir. Haşdi Şabi'nin Irak devletinin resmi

güvenlik sistemine entegrasyonu, 2016 yılında kabul edilen Haşdi Şabi Kanunu ile yasal bir zemine oturtulmuştur. Bu yasa ile Haşdi Şabi, doğrudan başbakanın otoritesine bağlı olan Haşdi Şabi Komisyonu adlı kurumsal bir yapıya kavuşmuştur. Yasada, Haşdi Şabi üyelerinin askeri kanunlara tabi olacağı, maaş ve rütbe gibi özlük haklarının düzenli ordudakilerle eşitleneceği ve aktif üyelerin siyasi faaliyetlerde bulunmasının yasaklanması öngörülmüştür. Ancak bu kurumsallaşma çabası, uygulamada ciddi engellerle karşılaşmıştır. Yasal düzenleme, milis gruplarının tamamen dağıtılıp orduya entegre edilmesini sağlamaktan ziyade paralel ve özerk bir yapı oluşmasına zemin hazırlamıştır. Yasanın 7 maddelik içeriği, bünyesindeki farklı milis gruplarının statüsüne dair net bir düzenleme içermemiştir (Duman, 2016). Bu durum, sahadaki fraksiyonların kendi kimliklerini ve komuta sistemlerini korumasına olanak tanımıştır.

Haşdi Şabi'nin paralel yapısı, İnşacı Teori'nin "ikili meşruiyet" kavramını doğrular. Bu gruplar hem devlet yasasına hem de dini fetvalara (örneğin Sistani'nin cihat çağrısı) itaat ederek, çatışan meşruiyet anlatıları arasında dengeler kurar. Bu durum, tam entegrasyonu zorlaştırmaktadır.

Haşdi Şabi'nin entegrasyon sürecini zorlaştıran en önemli faktör, örgütün İran ile olan güçlü bağlantıları ve Irak iç siyaseti üzerindeki etkisidir. Haşdi Şabi, sadece askeri bir yapı olmayıp, aynı zamanda Fetih Koalisyonu gibi siyasi oluşumlar aracılığıyla parlamentoda temsil edilen etkili bir siyasi aktördür. Haşdi Şabi Kanunu, üyelerin siyasi faaliyetlerini yasaklasa da milis liderleri aktif siyasete atılmış veya kendilerine yakın politikacıları desteklemiştir.

Devlet otoritesine bağlılık konusunda çelişkili durumlar mevcuttur. Haşdi Şabi, resmi olarak başbakana bağlı görünse de bazı üst düzey komutanlar Irak devlet hiyerarşisini hiçe sayan açıklamalar yapmaktadır. Örneğin, Haşdi Şabi Genelkurmay Başkanı Abdülaziz el-Muhammedavi (Abu Fadak), Nisan 2024'te Tahran'da, örgütün gerçek liderinin Irak Başbakanı değil, İran'ın Dini Lideri Ali Hamaney olduğunu açıkça ifade etmiştir (Schenker, 2025). Bu tür beyanlar, Haşdi Şabi bünyesindeki bazı grupların fiilen İran'dan emir aldığını göstermekte ve entegrasyonun yalnızca kâğıt üzerinde kaldığını ortaya koymaktadır.

Haşdi Şabi içerisindeki gruplar, İran yanlısı "Direniş Ekseni" (Bedr Örgütü, Asaib Ehl-i Hak, Ketaib Hizbullah) ile daha milli çizgideki unsurlar (Saraya el-Selam, Atabat Tugayları) arasında bölünmüştür. Bu içsel gerilimler zaman zaman silahlı çatışmalara da yol açabilmektedir. Örneğin, Ocak 2024'te Basra'da düzenlenen bir anma töreninde, Ketaib İmam Ali grubunun milisleri ile Haşdi Şabi Merkezi Güvenlik birimi (Bedr Örgütü kontrolünde) arasında çatışma çıkmıştır (Malik, 2024).

Ayrıca 2020'de Ayetullah es-Sistani'ye bağlı dört büyük Haşdi Şabi birimi (Atabat Tugayları), merkezi yapıdan ayrılarak doğrudan Irak ordusuna katıldıklarını açıklamıştır (Ezzeddine, 2021). Bu durum, Hşdi Şabi'nin dini meşruiyetinde bir gedik açmış ve örgütün içsel bölünmüşlüğünü ortaya koymuştur.

Irak hükümetlerinin tam entegrasyon çabaları (örneğin Adil Abdülmehdi'nin 2019'daki 237 sayılı yürütme emri), milislerin bağımsız yapısını ortadan kaldıramamıştır. Bu emirle birlikte tüm Haşdi Şabi milislerine 31 Temmuz 2019 tarihine kadar ya orduya tamamen katılmaları ya da silahlarını bırakarak dağılmaları istenmiştir (Smith ve Singer-Emery, 2019:184). Ancak milis grupları sembolik isim değişiklikleriyle yetinmiş, eski komutanlar üzerindeki nüfuzlarını korumuştur. Bu durum, Haşdi Şabi'nin "devlet içinde devlet" konumunu sürdürdüğünü göstermektedir.

Haşdi Şabi'nin bu ikili yapısı, İnşacı Teori'nin "kimlik inşası" kavramıyla açıklanabilir. Gruplar hem Irak milliyetçiliği hem de Şii dinî kimliği üzerinden meşruiyet kurar. Ancak bu kimliklerin hangisinin öncelikli olacağı, siyasi ve dini otoritelerin sunduğu anlatılara bağlıdır.

4. Karşılaştırmalı Bir Perspektif: Diğer Ülkelerde Milis Güçlerinin Entegrasyonu ve Irak'ta Şii Milislerin Düzenli Orduya Dönüşme İhtimalinin Değerlendirilmesi

4.1. Mevcut Örnekler

Farklı ülkelerdeki milis güçlerinin düzenli orduya entegrasyonu deneyimleri, Irak'taki Şii milislerin geleceği için yol haritası sunmaktadır. Sonuçlar, entegrasyonun tek tip olmadığını göstermektedir.

- **Lübnan – Hizbullah Örneği:** Hizbullah, 1980'lerde İran destekli bir milis olarak doğmuş, ancak 1989 Taif Anlaşması'ndan sonra İsrail'e karşı direniş gerekçesiyle silahsızlanmamıştır. Günümüzde Hizbullah, askeri, siyasi (parlamento ve kabine temsili) ve sosyal hizmet ağlarıyla devlet içinde bir "gölge devlet" olarak varlığını sürdürmektedir (Khatib, 2021). Bu model, Irak'taki İran yanlısı Haşdi Şabi grupları için arzulanan bir senaryodur.
- **Suriye – Ulusal Savunma Güçleri (USG):** 2012'de Esad rejimi, ordunun zayıflaması üzerine USG'yi oluşturmuştur. USG, doğrudan Savunma Bakanlığı yerine istihbarat servislerine ve İran destekli komutanlara bağlıdır. İran, USG'nin bağımsızlığını korumasını desteklemektedir, çünkü bu durum onun sahadaki doğrudan etkisini sürdürmesini sağlar (Smyth, 2015: 138). Rusya-İran rekabeti, USG'nin bir "denge unsuru" olarak varlığını sürdürme+esine yol açmıştır (Haid, 2019).
- **Yemen – Husi Milisleri (Ensarullah):** 2014'te başkent Sana'yı ele geçiren Husiler, mevcut devlet yapısını fiili olarak yıkmış ve kendi kurumlarını kurmuştur. Askerî Bölge Komutanlıkları ve Yüksek Siyasi Konsey gibi yapılarla devletleşme süreci başlatmışlardır. Bu durum, devlet otoritesinin tamamen çözüldüğü ortamlarda milislerin fiili egemenlik kurabileceğini gösterir.
- **Diğer Örnekler:** Libya'da milisler resmi statü kazanmış olsa da merkezi orduya tam entegrasyon zordur. Bosna-Hersek ve Nepal'deki DDR programları ise siyasi uzlaşıyla milislerin orduya bireysel katılımıyla başarılı olmuştur. İran'ın Devrim Muhafızları (IRGC) modeli ise milis kökenli bir gücün geleneksel orduya paralel ve ondan daha güçlü bir yapıya dönüşmesinin en köklü örneğidir.

4.2. Irak'ta Şii Milislerin Düzenli Orduya Dönüşme İhtimalinin Değerlendirilmesi

Irak'taki Şii milislerin düzenli orduya dönüşme ihtimali, yukarıdaki karşılaştırmalı örnekler ve Irak'ın içindeki yapısal sorunlar nedeniyle oldukça sınırlıdır. Tam entegrasyon ve fesih senaryoları kısa vadede gerçekleşmemektedir.

Haşdi Şabi, 2016 yasasıyla yasal statü kazanmış ve devlet bütçesinden (2024'te 3,4 milyar dolar) kaynak tahsis edilmiştir. Bu, örgüte sadece meşruiyet değil, aynı zamanda siyasi ve ekonomik bağımsızlık da sağlamıştır. Toplumsal meşruiyeti, DEAŞ'a karşı "vatani koruyan fedakâr güçler" olarak ortaya çıkmasından kaynaklansa da 2019 gösterilerinde protestoculara karşı uygulanan şiddet, özellikle genç Şii kitleler arasında Haşdi Şabi'ye yönelik algıyı olumsuz etkilemiştir.

Ayetullah Sistani'nin cihat fetvasına ve Kerbela ruhuna dayanan belirgin bir Şii kimliği taşıyan Haşdi Şabi'nin mezhepsel algısı, Sünni ve Kürt kesimlerde derin bir güvensizlik yaratmaktadır. Sünniler, milislerin orduya katılmasını devletin tamamen mezhep eksenli bir yapıya bürünmesi olarak algılamaktadır. Bu mezhepsel gerginlikler, entegrasyonu zorlaştıran temel bir sosyal dinamiktir.

Hükümet ile milisler arasındaki simbiyotik ilişki de entegrasyonu engellemektedir. Milis liderleri (Fetih Koalisyonu aracılığıyla) parlamentoda yer almakta hem siyasi hem de askeri nüfuz elde etmektedir. Haşdi Şabi Komisyonu teknik olarak başbakana bağlı olsa da milis grupları fiilen

kendi liderlerinin talimatlarına uymaya devam etmektedir (Iran Intl, 2025). Bu durum, düzenli ordunun hiyerarşik disipliniyle bağdaşmamaktadır.

Haşdi Şabi içindeki Şii iç rekabet (İran yanlısı gruplar vs. Sadr Hareketi) örgütün birlik ve hiyerarşisini zayıflatmaktadır. Sadr'ın milisi (Seraya es-Selam) ile İran yanlısı milisler arasındaki gerilimler, iç bütünleşmeyi zorlaştırmaktadır. Ayetullah Sistani'ye bağlı Atabat Tugaylarının 2020'de Haşdi Şabi'den ayrılarak orduya katılması, örgütün dini meşruiyetini zedelemiştir (Beaumont, 2020). Merkezî hükümetin entegrasyon çabaları, milis direnişi ile karşılaşmış, 2019'daki tam entegrasyon kararname, milis gruplarının sadece sembolik isim değişikliklerine gitmesiyle sonuçlanmış; silahlı varlıklarını ve ekonomik faaliyetlerini korumuşlardır. Başbakan Mustafa el-Kazımi'nin (2020-2021) Ketaib Hizbullah'a karşı operasyon girişimleri, milislerin Yeşil Bölge'yi kuşatması sonucu başarısızlıkla sonuçlanmıştır (İbrahim, 2020). Bu durum, merkezi otoritenin milisler karşısında ne kadar sınırlı kaldığını ortaya koymuştur. Milislerin kendi ekonomik ofisleri, kaçakçılık ve gümrük gelirleri gibi mali kaynakları, devlete entegre olmama direncini güçlendiren önemli bir faktördür.

İran, Haşdi Şabi'nin en güçlü dış hamisi olup örgüt içindeki gruplarını bölgesel stratejisinin bir parçası olarak görmekte ve Suriye gibi bölgelerde vekil güç olarak kullanmaktadır. Tahran, Haşdi Şabi'nin resmi bir statü kazanmasını desteklemekte, ancak tam entegrasyon sonucu milislerin İran'dan bağımsızlaşması ihtimalini arzulamamaktadır. İran'ın amacı, Haşdi Şabi'nin Irak ordusunun içinde eritilmesi değil, Devrim Muhafızları (IRGC) modeline benzer şekilde paralel ve özerk bir kurum haline gelmesidir ki bu durum "Hizbullahlaşma" olarak adlandırılabilir. ABD ise Haşdi Şaabi'yi, Irak'ın egemenliğini tehdit eden ve İran'ın nüfuzunu artıran bir unsur olarak görmekte, milis liderlerine yaptırımlar uygulamaktadır. ABD, 2020'de Kasım Süleymani ve Ebu Mehdi el-Mühendis'i öldürerek askeri müdahaleye başvurmuştur (Eisenberg, 2020:17-18). Irak hükümetine bu milisleri kontrol etmesi için baskı yapan ABD, Haşdi Şabi'nin yasal statüsünün pekiştirilmesine karşı çıkarak, bunun İran'ın etkisini artıracığı uyarısında bulunmaktadır. Bölgesel aktörlerden Körfez ülkeleri ve İsrail, Şii milislerin güç kazanmasını tehdit olarak algılamakta, Türkiye ise Haşdi Şabi'nin özellikle Sincar ve Kerkük gibi bölgelerdeki varlığından ve PKK ile temas kurduğu iddialarından endişe duymaktadır. (Anadolu Ajansı, 2016). Uluslararası aktörlerin bu zıt pozisyonları, Irak'taki entegrasyon sürecinde dış çelişkiler yaratmaktadır.

4.3. Potansiyel Senaryolar ve Gelecek Öngörülleri

Şii milislerin geleceğine ilişkin olası senaryolar şunlardır:

- **Kurumsallaşma ve Kalıcı Paralel Yapı Haline Gelme (En Olası):** HŞ'nin mevcut yasal statüsünün derinleştirilmesiyle, tıpkı İran'daki Devrim Muhafızları gibi ordunun yanında kendi bütçesi ve hiyerarşisi olan kalıcı, paralel bir güvenlik gücü haline gelmesidir. Bu, Irak'ta Weberyen anlamda siyasal iktidarın meşru şiddet tekelinin tek elde toplanmasını engelleyen hibrit bir düzenin yasallaşması anlamına gelir.
- **Fesih (Dağıtılma) ve Silahsızlandırma (Düşük İhtimal):** Milislerin tamamen dağıtılması ve silahların devlete iadesi senaryosudur. HŞ'nin toplumsal ve siyasi gücü nedeniyle bu senaryonun gerçekleşmesi için Şii dini merciinin (Sistani) ve Sadr gibi kilit figürlerin açık desteği gereklidir. Ancak zorla fesih, yeni bir iç savaş riskini de beraberinde getirebilecektir.
- **Resmi Orduya Tam Entegrasyon (Sınırlı İhtimal):** HŞ gruplarının kurumsal kimliklerini bırakarak ordu ve polis içinde erimesi senaryosudur. Bu, milis mensuplarının sadakatlerinin devlete kaydırılmasını, yeniden eğitimden geçirilmesini ve milis liderlerinin rütbelere feragat etmesini gerektirir. Pratik ve kurumsal direnç nedeniyle bu senaryonun başarı şansı sınırlıdır.

- **Devlet Dışı Özerk Silahlı Yapılar Olarak Kalma (Kaotik Risk):** Merkezi hükümetin zayıflaması veya entegrasyon girişimlerine tepki olarak bazı grupların devlete cephe alıp yasadışı/özerk statüye geri dönmesidir. Bu, Irak'ı Lübnan veya Yemen tarzı çok aktörlü bir iç çatışmaya sürükleyebilir.

Mevcut göstergeler ışığında, Haşdi Şaabi'nin geleceğinin kısmi entegrasyon ve kurumsallaşmanın bir arada yaşandığı bir melez model şeklinde tezahür etmesi muhtemeldir. Bu çerçevede Irak, ideal olarak üniter bir devlet olmak isterken, pratikte milislerin kısmen entegre olduğu çoğulcu bir güvenlik düzeni ile yaşamak zorunda kalacaktır.

Sonuç

Bu makale, Irak'taki Şii milis güçlerinin düzenli orduya dönüşme ya da mevcut güvenlik mimarisine kalıcı biçimde katılma ihtimalini; İnşacı kuramsal çerçeve, tarihsel arka plan ve karşılaştırmalı vaka analizleriyle birlikte ele alarak güvenlik-siyaset-toplum üçgeninde bütüncül bir değerlendirmeye tabi tutmuştur. Araştırma hipotezi doğrultusunda, entegrasyonun siyasi istikrar için kazanım potansiyeli taşıdığı, ancak milislerin özerklik ve bağımsız hareket kapasitesi ile bölgesel güç rekabetinin bu süreci geciktiren başat kısıtlar olduğu tespit edilmiştir. Entegrasyon, sadece bir organizasyon şemasına dahil olma değil, aynı zamanda meşruiyetin yeniden dağıtıldığı ve “kimin, kimi, ne adına koruduğuna” dair anlatıların dönüştürüldüğü toplumsal ve siyasi bir yeniden kurulum süreci olarak kavramsallaştırılmıştır. Tarihsel olarak Kerbela travması etrafında şekillenen Şii kimliği ve Baas rejiminin baskıcı pratiği, 2003 sonrası güvenlik boşluğunda Haşdi Şabi'nin kalıcı, çok düzlemli güç odakları olarak yerleşmesine imkân vermiştir. Kurumsal düzeyde Haşdi Şabi'nin hukuki statüsünün tanınması ve kamu bütçesine bağlanması, formel entegrasyonun başlangıcını oluşturmuştur; ancak komuta ve kontrol birliği, disiplin, parti ve milis ayrışması gibi kritik eşikler tam anlamıyla aşılabilmiş değildir. Siyasi kanat ile askerî kanadın iç içeliği, kaynak dağıtımında partizanlık risklerini canlı tutmaktadır. Karşılaştırmalı analiz, tam asimilasyonun istisnai, hibritleşmenin ise tipik desen olduğunu ortaya koymuştur. Irak'taki olası gidişat, kısa ve orta vadede hibrit düzenin yönetilmesiyle eşzamanlı “modüler dönüşüm”ü birleştiren bir yol haritasını işaret etmektedir. Bu süreçte milislerin ihtisas alanlarına (İHA savunma, sınır gözetleme vb.) kademeli kaydırılması ve şehir güvenliği görevlerinin sivil kolluğa devredilmesi önerilmektedir. Tekil komuta matrisleri, yeknesak disiplin-adalet rejimi ve bütçe kodları gibi idari-teknik araçlar, kurumsal mesafeyle (çift rol yasağı) tamamlanmalıdır. Bölgesel parametreler (İran'ın nüfuzu) sabitken, kısa vadede tam entegrasyonun sınırlı olasılık taşıdığı, en gerçekçi seçeneğin, hibrit yaşamla profesyonelleşmeyi birleştiren “koşullu dönüşüm” olduğu değerlendirilmektedir. Bu süreçte hesap verebilirlik (2019 sonrası dosyalar için etkin soruşturma) ve mağdur tazmini adımları, entegrasyonun meşruiyet zeminini güçlendirecek tamamlayıcı sütunlardır. Bu sütunlar olmaksızın, her seçim döngüsünde “siyasallaşmış güvenlik” eşğine sürüklenme riski devam edecektir. Sonuç olarak, Haşdi Şabi'nin düzenli orduya entegrasyonu, sıfır-toplamlı bir denklem değil, kimlik ve söylem dönüşümü ile kurumsal tasarımın birlikte ilerletildiği, kademeli ve koşullu bir profesyonelleşme sürecidir. Irak'ın geleceği, ulusal devlet inşa etme kararlılığının ve bu hibrit güvenlik düzenini nasıl yönettiğinin testi niteliğindedir. Irak devleti, Haşdi Şabi'yi tamamen dağıtamasa da onu kendi anayasal düzenine uyumlu hale getirecek dönüşümleri yapabilir.

Kaynakça

- Al-Tamimi, Jawad A. (2020, 31 Aralık). *The Hashd Brigades: Iraq's Most Powerful Armed Factions*. Middle East Institute. <https://www.mei.edu/publications/hashd-brigades-iraqs-most-powerful-armed-factions> (Erişim Tarihi: 15.12.2024).
- Anadolu Ajansı (2016, 20 Ekim). *Concerns Arise over Possible Sectarian Conflict in Iraq*, <https://www.aa.com.tr/en/middle-east/concerns-arise-over-possible-sectarian-conflict-in-iraq/669144> (Erişim Tarihi: 08.09.2025).
- Ball, N. (2010). *Security and Economy in Fragile States* (s.45). London: Routledge.
- Beaumont, P. (2020, 2 Ocak). *Abu Mahdi al-Muhandis: Iraqi killed in US strike was key militia figure* <https://www.theguardian.com/world/2020/jan/03/abu-mahdi-al-muhandis-iraq-iran-militias-suleimani>, (Erişim Tarihi: 5.09.2025).
- Cordesman, A.H., Davies, E.R. (2008). *Iraq's Insurgency and the Road to Civil Conflict Volume 1. USA, Praeger Security International*, 3.
- Contamine, P. (1998). *War in the Middle Ages* (s.51). Barnes & Noble Books.
- Duman, B. (2016, 2 Aralık). *Haşdi Şabi ve Irak devletinde milisleşme tehlikesi. Anadolu Ajansı*. <https://www.aa.com.tr/analiz-haber/hasdi-sabi-ve-irak-devletinde-milislesme-tehlikesi/697796> (Erişim Tarihi: 24.03.2025).
- Eisenberg, J. A. (2020). *January 2020 Airstrike in Iraq Against Qassem Soleimani. U.S. Department of Justice, Office of Legal Counsel, Memorandum for Legal Advisor to the National Security Council: (Washington, D.C., March 10, 2020)*, 17-18.
- Ezzeddine, N., Veen, E.V., (2021,4 Ağustos). *Warning Signs: Qassem Musleh and Iraq's Popular Mobilization Forces. War on the Rocks. Facebook*. <https://www.facebook.com/WarOnTheRocks/posts/nancy-ezzeddine-and-erwin-van-veen-analyze-the-weaknesses-of-iraqs-popular-mobil/4545516082138712> (Erişim Tarihi:11.04.2025).
- Fıçlalı, E.R. (1984). *İmamiyye Şiâsi: Doğuşu, Gelişmesi ve Görüşleri* (s.174). Ankara: Selçuk Yayınları.
- Gregory Jr, J.P. (2016). *Sargon of Akkad: The Father of Empire Building, Proceedings of The National Conference on Undergraduate Research (NCUR)*. University of North Carolina Asheville, North Carolina April 7-9, 449.
- Güngör, Ş. (2007). *Tarihi Olaydan Menkıbeye, Menkıbeden Şahesere Kerbela Olayı ve Hadikatü's-Süeda* (s.38). İcanas Bildiriler Kitabı, 775.
- Haid, H. (2019, 10 Mart). *Russia's Campaign to Dominate Syrian Security Structures*. Chatham House. <https://www.chathamhouse.org/2019/03/russia-campaign-to-dominate-syrian-security-structures> (Erişim Tarihi: 12.07.2025).
- İbrahim, A. (2020,11 Mayıs). *Mustafa al-Kadhimi ends Iraq deadlock but new PM faces hurdles* <https://www.aljazeera.com/features/2020/5/11/mustafa-al-kadhimi-ends-iraq-deadlock-but-new-pm-faces-hurdles> (Erişim Tarihi: 5.9.2025).
- Iran Intl, (2025, 11 Ağustos). *Iran's security chief to push Iraqi Shia factions to approve militia integration law*. <https://www.iranintl.com/en/202508111112> (Erişim Tarihi: 4.09.2025).
- Jabar, F. (2013). *The Shi'ite Movement in Iraq*. London: Saqi Books, 204.
- Khalil, O. (2015). *Sectarianism in Iraq: The Making of State and Nation Since 1920*(s.79). New York: Routledge.
- Khatib, L. (2021, Haziran). *How Hezbollah Holds Sway Over the Lebanese State*. Chatham House, <https://www.chathamhouse.org/2021/06/how-hezbollah-holds-sway-over-lebanese-state> (Erişim Tarihi:11.04.2025).
- Kilcullen, D. (2006). *Counter insurgency Redux. Survival*, 48(4), 111–130.
- Krause, K., Milliken, J. (2010). *Armed Groups and Contemporary Conflicts* (s.48). Routledge.
- Krebs, R., Licklider, R. (2016). *Misplaced Faith in Military Integration after Civil War*, Policy Brief, Cambridge, MA, Belfer Center for Science and International Affairs, 1–6.

- Malik, H., (2024, 27 Şubat). *Profile: Kataib al-Imam Ali. Militia Spotlight: Profiles*. Washington Institute for Near East Policy <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/profile-kataib-al-imam-ali> (Erişim Tarihi: 12.07.2025).
- Mansour, R. (2020). Iraq After the Protest Movement: Analyzing the Political Impact of Domestic Unrest. *Carnegie Endowment for International Peace*. <https://carnegieendowment.org/2020/11/19/iraq-after-protest-movement-analyzing-political-impact-of-domestic-unrest-pub-83293> (Erişim Tarihi: 20.03.2025)
- Marcinkowski, M I. (2004). *Religion and Politics in Iraq: Muslim Shia Clerics Between Quietism and Resistance* (s.43). Singapore: Pustaka Nasional Pte Ltd.
- Nasr, V. (2006). *The Shia revival: How conflicts within Islam will shape the future*. W. W. Norton & Company.
- Onat, H. (2013). *Şiiliğin Doğuşu, ilk Şii Fikirler ve ilk Şii Hareketler* (s.159). İslam Mezhepleri Tarihi. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Ramsbotham, O., Miall, H., & Woodhouse, T. (2011). *Çağdaş Çatışma Çözümü*. Siyaset.
- Roth, J. (2012). The Logistics of the Roman Army at War (264 B.C. - A.D. 235). *Columbia Studies in the Classical Tradition, Brill Academic Pub*,90-95.
- Salimi, H. (2010). Culturalism, Globalization and Human Rights. *Tehran, Institute for Political and International Studies of the Ministry of Foreign Affairs*, 34.
- Schenker, D. (2025,4 Ağustos). *If Iraq Passes the New PMF Law, the U.S. Response Should Be Severe, Policy Analysis*. Washington Institute for Near East Policy, August 4, 2025, <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/if-iraq-passes-new-pmf-law-us-response-should-be-severe> (Erişim Tarihi: 12.08.2025).
- Smith, C., Singer-Emery, J. (2019, Ocak). *Servants Of Two Masters: The Risks Inherent in Iraq's Hashd Al-Sha'abi Legislation*. <https://www.nyuujlp.org/wp-content/uploads/2020/01/NYI103.pdf> (Erişim Tarihi: 15.05.2025).
- Smyth, P. (2015). The Shiite Jihad in Syria and Its Regional Effects. *Washington Institute for Near East Policy, Policy Focus*, 138.
- Tilly, C. (1992). *Coercion, Capital, and European States, AD 990–1992* (s.102-103). Cambridge Blackwell.
- Üçok, B. (1968). *İslam Tarihi, Emevi-Abbasiler* (s.9). Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Wendt, A. (1992). Anarchy Is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics *International Organization*, 46(2), 391-425.
- Wilson, W. (1918). *The Fourteen Points: From Woodrow Wilson's Address to The U.S. Congress* (s.26). New York: W.W. Norton & Company.